

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки, підприємництва та туризму

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КОЦЮБА Володимир Васильович

УДК334.72:658.1

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Інститути та механізми фінансової підтримки малого підприємництва

076 “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. КОЦЮБА

Керівник роботи
ЯРЕМОВА Марина Іванівна
к. е. н., доцент

Житомир – 2023

АНОТАЦІЯ

Коцюба В. В. Інститути та механізми фінансової підтримки малого підприємництва. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 076 – підприємництво, торгівля та біржова діяльність. – Поліський національний університет, 2023.

Кваліфікаційна робота розкриває ключові аспекти сутності та характеристик малого підприємництва, механізм їх підтримки та специфіку реалізації їх діяльності на регіональному рівні. Обґрунтовано теоретичні положення формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва, викладено інституційні засади механізму фінансової підтримки малого підприємництва на регіональному рівні, а також роль структурних учасників суспільного сектору у становленні ринку інвестиційних ресурсів малих підприємств на регіональному рівні.

Ключові слова: управління, підприємництво, малий та середній бізнес, мережева торгівля, продакт менеджер, онлайн-сервіс.

SUMMARY

Kotsyuba V. V. Institutions And Mechanisms Of Financial Support For Small Businesses.. – Manuscript.

Qualifying work for a master's degree in specialty 076 – Entrepreneurship, trade and exchange activities – Polissia National University, 2023.

The qualification work reveals the key aspects of the essence and characteristics of small businesses, the mechanism of their support and the specifics of the implementation of their activities at the regional level. The theoretical provisions of the formation and use of financial resources of small businesses are substantiated, the institutional foundations of the mechanism of financial support for small businesses at the regional level, as well as the role of structural participants in the public sector in the formation of the market of investment resources of small enterprises at the regional level are outlined.

Keywords: management, entrepreneurship, small and medium-sized businesses, Network trading, Product Manager, Online service.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ	6
Висновки до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ОЦІНКА ЇХ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ	14
Висновки до розділу 2	23
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ ІНСТИТУТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	25
Висновки до розділу 3	32
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми. Нова роль малого бізнесу в глобалізованому світі досліджується рядом зарубіжних авторів, таких, як Д. Белл, К. Керн, Д. Одретч, Д. Сторі та ін. У роботах багатьох вчених особлива увага приділяється питанням господарсько-організаційної діяльності підприємств малого та середнього підприємництва (МСП) в межах внутрішньонаціонального реформування економіки, а також у сфері міжнародного економічного співробітництва. Накопичення як джерело розширеного відтворення і передумова структурних зрушень економіки в умовах нестабільності відіграють ключову роль у всіх секторах національної соціально-економічної системи і, в першу чергу, в малому бізнесі, як найбільш динамічному, але в той же час, схильному до впливу зовнішніх умов. Реалізація економічного потенціалу невеликих підприємств в багатьох речах залежить від можливостей і умов їх фінансування. Йдеться насамперед про структуру фінансових джерел, важливе значення в якій має співвідношення власних і позикових коштів. Для вирішення фінансових проблем малого бізнесу вкрай важливою є можливість залучення фінансових ресурсів. Від форми фінансування підприємницьких проєктів у багатьох випадках залежить успіх розпочатої справи. Потенціал розвитку фінансового ринку високий і можливості його використання безпосередньо залежать від активізації інвестиційних процесів в реальному секторі економіки. Однак питання фінансової підтримки малого бізнесу недостатньо вивчені в економічній літературі. Відсутність науково обґрунтованих моделей використання фінансових ресурсів малими підприємствами та механізмів їх залучення на фінансовому ринку зумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження є виявлення ролі різних економічних інститутів у фінансовій підтримці малого підприємництва, розробка методологічного підходу до системи фінансування малого підприємництва та обґрунтування пропозицій щодо її вдосконалення. Відповідно до поставленої мети були поставлені наступні завдання: 1) визначити роль і потенціал розвитку малого під-

приємництва; 2) розглянути структуру фінансових ресурсів малих підприємств і виявити їх потреби у фінансуванні; визначити основні форми фінансової підтримки малого підприємництва, найбільш прийнятні в умовах сучасних викликів; 3) визначити роль держави, комерційних і громадських організацій у фінансуванні малого підприємництва і сформулювати пропозиції щодо вдосконалення їх взаємин; 4) розробити рекомендації щодо розвитку ринку інвестиційних ресурсів регіону та стимулювання інвестиційної активності на ньому. В якості **об'єкта дослідження** виступають процеси соціально-економічної та господарської діяльності малих підприємницьких структур Житомирської області. **Предметом дослідження** є економічні відносини, які складаються в процесі фінансової підтримки малих підприємств. **Теоретичною базою** для написання роботи послужили дослідження зарубіжних і вітчизняних економістів, присвячені проблемам управління фінансами в малому бізнесі, законодавчі та нормативні акти з даної проблематики, відповідні методичні розробки органів влади. У дослідженні використовувалися роботи Айокі М., Гейдук І., Гелбрейт Дж., Кассон М., Миленбуш Х., Тейлор Л. та ін.

Елементи наукової новизни дослідження полягають у визначенні специфіки сучасної структури малих підприємств, яка характеризується наявністю серед них високої частки торговельних підприємств (приблизно 50%), переважаням у структурі активів оборотних коштів (до 80%) та незначною часткою основних засобів; на цій основі зроблено висновок про значні потреби фінансування не стільки основних, скільки оборотних активів малих підприємств. В роботі також виявлено проблеми доступу малих підприємств до зовнішніх джерел фінансування, пов'язані з нерозвиненістю інституційної структури фінансування, несприятливою кон'юнктурою ринку та внутрішніми проблемами малого підприємництва. У процесі дослідження малих підприємств Житомирської області виявлено, що вони можуть розглядатися як інвестиційно привабливі, у зв'язку з чим їх фінансування сприятиме поліпшенню економічного становища області і, як наслідок - підвищенню її інвестиційної привабливості в цілому.

Методичною основою дослідження з'явилися діалектичний, логічний, системно-функціональний та інші методи економічного аналізу, фундаментальні положення глобалізації та інтернаціоналізації, а також статистичні методи – методи порівнянь, угруповань, компаративний, аналізу та синтезу. В якості емпіричного матеріалу використовувалися статистичні дані Держкомстату, опубліковані підсумки вибіркового спостережень малого підприємництва; результати вибіркового анкетування керівників малих підприємств Житомирщини; дані відділу підтримки і розвитку малого підприємництва.

Практична значимість роботи. Основні теоретичні висновки дослідження можуть застосовуватися при розробці програм фінансування малого підприємництва як державними, так і комерційними та некомерційними організаціями. Висновки та пропозиції також можуть бути використані під час розробки регіональної програми підтримки малого підприємництва, зокрема щодо раціональної організації інвестування малих підприємств різних галузей.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Студентські наукові читання – 2022: зб. наук за результатами першого туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (15 грудня 2022 р., Житомир); Студентські наукові читання – 2021: зб. наук за результатами першого туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (15 грудня 2021 р., Житомир); Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 2. (26 жовтня 2022 р., Житомир); Матеріали Науково-практичної конференції “Без коріння саду не цвісти” (14 жовтня 2022 р., Житомир-Брониківська сільська рада).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр зі спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» містить вступ, основну частину (три розділи), висновки, список використаних 44 літературних джерел та 3 додатки. Робота має 2 рисунки та 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Трансформація суспільства та економіки обумовлюють необхідність постійного моніторингу малого підприємництва як структуротворчого елемента національної економіки з метою напрацювання дієвих інструментів сприяння підвищенню ефективності їх діяльності та вдосконалення фінансових та інших механізмів державної підтримки. Мале підприємництво (або іноді його називають малим бізнесом) є критично важливим суб'єктом економічної системи України. Він має вагоме значення для формування структури економіки країни, також і для її розвитку. Також треба зазначити, що мале підприємництво (МП) виконує ряд важливих соціально-економічних завдань [32], наприклад: створення робочих місць, зросту конкуренції в країні, участь у формуванні бюджетів усіх рівнів і так далі. Мале підприємництво (малий бізнес) важливий суб'єкт економічної системи країни. Він відіграє важливу роль для формування структури економіки країни, також для її розвитку. Важливо, що мале підприємництво виконує багато важливих соціально-економічних завдань, наприклад, як створення робочих місць, підвищення конкуренції в країні, участь у формуванні бюджетів усіх рівнів і так далі. Мале підприємництво є важливим суб'єктом економічної системи країни. Він має велике значення як для формування системи економіки країни, так само і для її розвитку. Крім того, мале підприємництво виконує ряд важливих соціально-економічних завдань, таких як створення робочих місць, підвищення конкуренції, участь у формуванні бюджетів усіх рівнів і тощо. Іншими словами, успішний розвиток малого підприємництва є необхідною умовою економічного зростання (Я. Жідліла вважає, що малі підприємства мають виконувати функцію структуроутворюючого елемента економічної системи країни [35]).

Малий бізнес (дрібне підприємництво) – це підприємницька діяльність, яка здійснюється суб'єктами ринкової економіки за встановлених законами, державними органами або іншими представницькими організаціями критері-

ях. На думку Н. О. Ланської, малий бізнес – це, перш за все – створення нових робочих місць, оперативний відгук на ринкові зміни попиту і пропозиції, поповнення бюджетів [28]. Характерними рисами малого підприємництва є взаємозв'язок понять «виживання» і «нестійкості» [23]. На думку Ж. Ж. Ламбена, конкурентну перевагу отримують фірми, які здійснюють постійний і систематичний аналіз потреб ринку, що виводить на розробку ефективних товарів, призначених для конкретних груп покупців і володіють особливими властивостями, відрізняють їх від товарів-конкурентів [33]. Особливо в сучасних умовах, коли особливо гостро стоїть питання про фінансовий стан малого підприємництва. Щоб віднести підприємство до невеликого бізнесу, або ж до великих підприємств, використовуються різноманітні критерії граничної величини підприємства. З 2015 р. держава переглянула критерії віднесення до малого підприємництва. Тепер правила зарахування фірм до малого бізнесу ще більше відрізняються і мають чіткі характеристики. Відмінності стосуються: частки в статутному капіталі; середньої кількості працівників; розмір виручки. Малий і середній бізнес має чіткі критерії зарахування. Вони залежать від виду господарюючого суб'єкта і умов роботи. Якщо на підприємстві працює 15 осіб, то воно відноситься до мікропідприємства. Якщо чисельність працівників перевищує 101, то дані комерційні організації зараховуються до середнього бізнесу. Малий бізнес же може мати чисельність робітників від 16 до 100 осіб.

До галузей і сфер економіки, в яких підприємства малого бізнесу відіграють вирішальну роль можна віднести наступні.: технічні послуги, включаючи ремонт і технічне обслуговування машин і обладнання [32]; консультаційні послуги; побутове обслуговування населення [25], а також торгово-закупівельні операції, посередницьку діяльність, які мають специфічні характеристики (табл. 1.1). Тому однією з умов поглиблення проведених в Україні економічних реформ, здатних вивести країну з кризи, забезпечити ослаблення монополізму, домогтися ефективного функціонування виробництва і сфери послуг, є розвиток малого підприємництва [22]. Відсутність чіткого механізму реалізації державних заходів з підтримки малого бізнесу, труднощі в

отриманні кредитів, виробничих приміщень і матеріальних ресурсів поставили малі підприємства у нерівне становище з великими [23].

Таблиця 1.1

Відмінні характеристики малого підприємництва України

Характеристика	Г. М. Колісник	В. Хорн	З. С. Варналій	Я. М. Кашуба	О. С. Кічук	В. Ю. Буров	Н. Г. Агурбаш	М. М. Хурса
Ризикованість	+			+			+	
Адаптованість	+			+	+		+	
Ініціативність	+						+	
Оперативний менеджмент	+							
Нерозвиненість системи менеджменту	+	+			+			+
Стійкість до криз	+							
Нерозвиненість маркетингу	+				+			+
Здатність накопичувати капітал	+							
Здатність створювати робочі місця	+							
Обмеженість ресурсів		+					+	+
Низький рівень диверсифікації продукції		+			+	+		
Низький рівень технологічної озброєності		+			+		+	+
Обмеженість ринку збуту			+		+	+		
«Сімейність»		+				+		
Правова незалежність			+					
Єдність права власності			+	+	+			+
Неформальний характер відносин між працівниками та власниками		+	+		+			
Слабкість позиції на ринку						+		
Високий рівень трудової мотивації						+		
Низькозатратність виробництва							+	
Висока міра невизначеності				+				

Джерело: сформовано на основі [11–17].

Це призвело до скорочення їх зростання і до орієнтації переважно на торгово-закупівельну і посередницьку діяльність [29]. Серед головних причин розвитку фахівці відмічають такі: недосконалі закони і часто змінюються правила; надмірні податки; вузькість джерел фінансування [12]; нерівні можливості в конкуруванні з великим номенклатурним бізнесом; всеосяжна корупція та рекет [31]; відсутність підтримки або ж перешкоджання з боку держави (її органів); нерозвиненість інфраструктури (банки, зв'язок, інформація тощо); професійна невідповідність самих підприємців тощо. Важливим

фактором розвитку малого бізнесу є участь органів державної влади у створенні сприятливих умов для нього [16]. В цьому напрямку держава зробила такі кроки: наприкінці 1991 р. створено Державний комітет зі сприяння малим підприємствам та підприємництву (скасовано в 1994 р.), утворено Національний фонд підтримки підприємництва та розвитку конкуренції, засновано Державний Інноваційний фонд і приймається довгострокова програма державної підтримки підприємництва. Негативний вплив на розвиток малого бізнесу в сфері матеріального виробництва надають нерозвиненість виробничої інфраструктури, брак спеціалізованого обладнання, слабкість інформаційної бази. Як ілюструє вивчення зарубіжного досвіду, неодмінною умовою успіху в розвитку малого бізнесу є положення про малі підприємства і мале підприємництво [23] потребує чіткої ідентифікації (табл. 1.2) та всебічної і стабільної державної підтримки. Вона здійснюється у різний спосіб чергу шляхом стимулювання виробництва найбільш пріоритетних видів продукції [12], надання податкових пільг [11], дотацій цільового банківського кредитування [7], створення інформаційно-консультативних та науково-технічних центрів [31], розвитку системи страхування, організації матеріально-технічного постачання [21].

Таблиця 1.2

Критерії ідентифікації малих підприємств: переваги та недоліки

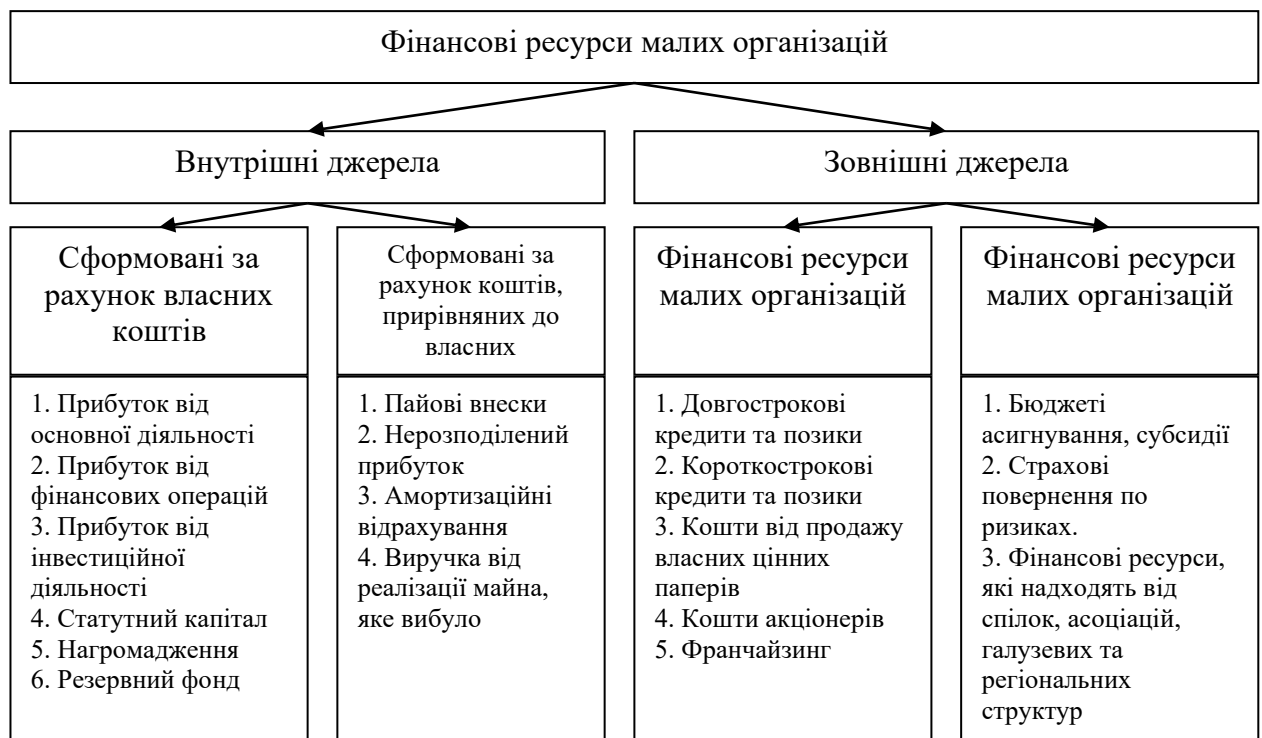
Критерії		Показники	Переваги	Недоліки
Кількісні	Ос-новні	Кількість працівників	Простота, інфляційна, стійкість, доступність	Не повною мірою враховується специфіка галузі (виробництво, торгівля)
	Додаткові	Вартість фондів, розмір статутного капіталу, річні обсяг продукції, товарообіг, обсяг продажів, розміри доходу та прибутку	Простий доступ до даних	Складність застосування внаслідок обмежень критеріїв, неспівставності різних видів ресурсів та продукції
Якісні		Обмеженість джерел фінансування, незалежність менеджменту, галузь функціонування	Перспективи реалізації ґрунтовного аналізу специфіки малих підприємств	Основа на інтуїтивних судженнях, складність практичного застосування

Джерело: сформовано на основі [11–17].

Важливу роль відіграють прийняття і виконання законодавства, розробка і реалізація конкретних комплексних програм. Згідно чинного законодавства України пріоритетними критеріями віднесення підприємств до категорії малих є чисельність працюючих та валовий дохід (наприклад, для країн ЄС до малих відносять підприємства з чисельністю працівників до 50 осіб та річним оборотом – до 10 млн євро [17]). Особливо хотілося б відзначити соціальні фактори цього сектора економіки. По-перше, розвиток малого підприємництва сприяє поступовому створенню широкого дрібних власників, чий добробут і гідний рівень життя є фундаментом соціально економічних реформ, гарантом політичної стабільності і демократичного розвитку суспільства [26]. По-друге, малий бізнес не лише джерело засобів існування, а й спосіб розкриття внутрішнього потенціалу особистості. По-третє, об'єктивно розширюється реструктуризація середніх і великих підприємств змушує все більше число громадян зайнятися самостійною підприємницькою діяльністю. По-четверте, сектор малого підприємництва здатний створювати нові робочі місця, а тому може забезпечити зниження рівня безробіття і соціальної напруженості в країні. Малі та середні підприємства це не зменшена модель або проміжний етап у розвитку великої фірми, вони представляють собою особливу модель зі специфічними рисами і своїми законами розвитку.

Мале підприємництво як економічний інститут відіграє важливу роль у розвитку економіки будь-якої держави. А розвиток самого бізнесу неможливий без належного ресурсного забезпечення, як з боку приватних інвесторів, так і з боку держави [11]. Так, будь-яке мале підприємство для здійснення своєї господарської діяльності потребує фінансових ресурсів. Фінансові ресурси малого підприємства – це частина грошових коштів у формі для доходів і зовнішніх надходжень, які призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат на забезпечення і розширення виробничих процесів [2]. Приватні підприємства малого сектора досить часто стикаються з проблемою дефіциту грошових коштів як в період становлення, так і в період зростання і розвитку бізнесу. Для того щоб проаналізувати

процес формування фінансового забезпечення малого бізнесу, необхідно класифікувати основні джерела фінансування малих підприємств (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Джерела фінансування ресурсів малих підприємств

Джерело: сформовано за даними [14].

Формування фінансових ресурсів починається з моменту заснування самого підприємства. Джерелами статутного капіталу можуть виступати бюджетні кошти, довгострокові кредити, акціонерний капітал – це залежить від організаційно-правової форми підприємства. Більшість малих підприємств використовують в якості організаційно-правової форми такі як ТОВ, рідше ПрАТ. В обох випадках передбачено обмежене число учасників, а як наслідок, обмежене число інвестицій. Отже, ще на стадії становлення малого підприємства через низький початковий капітал виникає проблема дефіциту власних фінансових ресурсів [6].

Найменш ризикованим джерелом фінансових ресурсів є власний капітал або ресурси, отримані в результаті здійснення господарської діяльності. Серед внутрішніх джерел основне місце належить прибутку, який залишається в розпорядженні підприємницької структури. Він розподіляється на цілі і

потреби підприємства або йде в накопичувальні фонди. Особливістю малого бізнесу є орієнтація на поточний прибуток [17]. Крім того серед малих підприємств високою є частка збиткових підприємницьких структур. В умовах нестачі власних фінансових ресурсів найбільш ефективним способом фінансування є лізингова форма придбання майна. Лізингові послуги дозволяють відкрити або значно розширити бізнес, маючи досить обмежений стартовий капітал. Лізинг забезпечує отримання необхідного обладнання без одноразової повної оплати, дозволяє організувати нове виробництво, без залучення великих фінансових ресурсів.

Вже функціонуючі підприємства стикається з проблемою оновлення основних фондів. Нерідко компанії не вистачає коштів для придбання сучасного обладнання, що б підвищити якість і швидкість продукції, що випускається. Вирішити цю задачу так само допомагає лізинг. Використання лізингу полегшує процес оновлення обладнання та розширення виробництва вже на початковому етапі формування бізнесу [12].

Ще одним джерелом формування фінансових ресурсів є франчайзинг. Ця система являє собою довгострокове об'єднання декількох партнерів з метою спільного використання єдиного товарного знака, технологій та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Така структура дозволяє застосовувати вже перевірену функціонуючу методику ведення бізнесу, а так само використовувати вже відому торгову марку – а отже, мати сформовану клієнтську базу. Аналогічно даний спосіб ведення бізнесу передбачає високу зацікавленість і підтримку франчайзера у фінансовому успіху франчайзі. Підводячи підсумки можна сказати, що малий бізнес має чимало джерел для залучення фінансових ресурсів. Уміння правильно ними користуватися-це основа успішного бізнесу. Однак, багато що залежить і від держави, перш за все від нормативно-правової бази з питань оподаткування прибутку, амортизаційних механізмів, участі на ринку цінних паперів тощо.

Висновки до розділу 1

1. Останнім часом в Україні особливо актуальною є проблема активізації ролі малих підприємств з урахуванням змін в економіці країни. Економічно вигідно віддати бізнес в руки дрібного і середнього підприємництва, тому що поява великого числа фірм призведе до появи нових робочих місць, малим підприємством легше скеровувати в умовах нестабільного курсу валюти, та й це принесе реальні гроші в бюджет не лише центру, а й регіонам, а також внаслідок розвитку конкуренції.

2. Малий бізнес грає в економіці країни визначальну роль. Саме такі суб'єкти господарювання є обов'язковим елементом суспільно-економічної системи, вони забезпечують стійкість в умовах ринкових відносин, залучаючи значну кількість громадян України до активності шляхом започаткування власної справи, стимулюючи підвищення ефективності діяльності через поглиблення спеціалізації, інтеграції, кооперацію, співробітництво та партнерство, визначають національне соціально-економічне зростання.

3. Цивілізований розвиток малого підприємництва можливий лише за наявності концептуально виваженої системи державно-правових заходів, спрямованих на економічну, соціальну, інформаційну, навчальну та інші види підтримки. Без державно-правової політики в цій галузі становлення малого підприємництва неможливе, ефективність його діяльності різко знижується, цілі і призначення деформуються.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ОЦІНКА ЇХ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ

Набуття Україною конкурентоспроможності в сучасному світі нерозривно пов'язане з модернізацією її економіки. Як свідчить міжнародний досвід та вітчизняна практика, важливою складовою мобілізації інституційних факторів зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є підприємництво (у табл. 2.1 представлено показники малого підприємництва провідних країн світу, а у табл. 2.2 – показники діяльності малих підприємств України). При цьому базисом підприємництва виступає малий і середній бізнес. Йому ввірено функції прискореного структурування економіки [11], стимулювання організаційно-економічної активності та оптимізації використання інвестиційних ресурсів [23], розвитку інноваційної активності, формуванні середнього класу (додаток Б), а також у вирішенні багатьох інших соціально-економічних проблем.

Таблиця 2.1

Розвиток малого підприємництва в світі

Країни	Кількість МП (млн. од.)	Кількість МП на 100 мешканців	Зайнято в МП (млн. осіб)	Частка МП у загальній чисельності зайнятих (%)	Частка МП в ВВП (%)
Великобританія	2,63	46,0	13,6	49,1	50–53
Німеччина	2,29	37,0	18,5	46,9	50–52
Італія	3,92	68,0	16,9	73,2	56–60
Франція	1,98	35,0	15,3	54,8	55–63
Країни ЄС (в цілому)	15,77	45,1	68,1	72,3	64–67
США	19,30	74,3	70,3	54,7	50–53
Японія	6,45	49,7	39,6	78,4	53–55
Україна (малі підприємства – юридичні особи)	0,23	4,8	1,72	Близько 8	Близько 10
Україна (суб'єкти малого підприємництва в цілому)	1,71	35,2	Дані недостовірні	Дані недостовірні	Дані недостовірні

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

Показники діяльності суб'єктів підприємництва України

Показник	Усього	у тому числі підприємства			
		підприємства		фізичні особи-підприємці	
		усього	з них малі	усього	суб'єкти малого підприємництва
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць					
2019	1941,6	380,6	362,3	1561,0	1560,7
2020	1973,6	373,8	355,7	1599,8	1599,4
2021	1956,2	370,8	352,7	1585,4	1585,1
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць					
2019	462,0	91,0	86,0	371,0	371,0
2020	473,0	90,0	85,0	383,0	383,0
2021	473,0	90,0	85,0	383,0	383,0
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб					
2019	9017,8	6407,5	1746,6	2610,3	2573,2
2020	8931,9	6366,1	1703,1	2565,8	2531,0
2021	8936,2	6391,7	1775,2	2544,5	2512,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб					
2019	7291,1	6241,9	1583,3	1049,2	1012,5
2020	7254,4	6288,4	1626,9	966,0	931,5
2021	7248,8	6289,7	1674,5	959,1	927,4
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млрд. грн.					
2019	10524,1	9639,7	1839,9	884,4	858,3
2020	11062,3	10049,9	2064,1	1012,4	987,1
2021	14989,8	13616,8	2576,4	1373,0	1341,2

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

В Україні кількість малих фірм становить близько 2 млн (ними виробляється продукції на понад 2,3 трлн грн., задіяні 2,6 млн осіб), і у 2022 р. вони забезпечували 16% загального обсягу ВВП (табл. 2.3), через відсутність пільг не отримали ще належного розвитку товариства взаємного страхування, кредитні кооперативи, франчайзинг, лізинг та інші спеціалізовані фінансові інститути. Кредити ЄБРР з урахуванням різних витрат на бюрократичні процедури недоступні більшості підприємств. Значення показників у загальній структурі підприємництва становить 99%, а кількість малих підприємств на 10 тисяч населення у різні роки коливалася від 68 до 86 одиниць (порівняємо з кількістю малих підприємств у 2021 р. розрахунку на 10 тис. населення у країнах світу: Китаї – 28, Німеччині – 35, Польщі – 45, Франції – 52, в Іспанії – 59, Італії – 78, Великій Британії – 87, США – 93).

Таблиця 2.3

Основні показники розвитку малих підприємницьких структур України

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Частка малого підприємництва у ВВП, %	16,0	16,4	16,1
Частка малого підприємництва у структурі підприємництва, %	99,0	99,1	99,2
Кількість суб'єктів малого підприємництва, тис. од.	1923,0	1895,6	1906,7
в тому числі суб'єктів мікропідприємництва	1864,0	1841,5	1852,8
Чисельність зайнятих у малому підприємстві, тис. осіб	1746,6	1587,2	1558,6
Кількість малих підприємств на 10 тис. населення, од.	86,0	80,6	81,3

Джерело: сформовано за даними Державного комітету статистики України.

Обсяг вироблено МП продукції наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Обсяг виробленої продукції суб'єктами малого підприємництва України

Галузь	Роки	Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання			
		усього		у тому числі у фізичних осіб-підприємців	
		суб'єкти малого підприємництва, млрд. грн	у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	суб'єкти малого підприємництва, млрд. грн	у % до загального показника фізичних осіб-підприємців
Усього	2019	1605,4	25,9	560,2	96,4
	2020	1971,2	28,2	661,9	97,3
	2021	2327,1	31,9	770,0	97,9
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2019	240,0	38,9	14,9	98,4
	2020	243,0	38,2	16,0	99,1
	2021	245,9	37,5	17,0	99,8
Промисловість	2019	267,8	9,6	47,5	93,7
	2020	295,1	10,1	52,0	93,7
	2021	318,3	11,0	56,5	94,5
Переробна промисловість	2019	234,8	11,6	46,1	93,6
	2020	249,3	12,5	50,4	93,6
	2021	263,9	13,0	54,8	94,4
Будівництво	2019	127,2	45,0	18,2	99,8
	2020	174,3	46,6	20,7	99,9
	2021	221,4	48,2	23,1	99,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2019	341,6	33,6	167,8	92,6
	2020	423,6	37,0	188,6	93,6
	2021	662,3	47,8	232,8	95,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2019	130,2	25,5	49,9	97,7
	2020	146,1	25,7	55,7	97,5
	2021	147,0	27,6	55,4	97,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	2019	30,5	64,7	21,6	98,1
	2020	39,2	70,2	29,0	98,3
	2021	38,1	73,8	30,3	99,1
Діяльність у галузі адміністративного та допоміжного обслуговування	2019	49,9	52,1	18,2	99,4
	2020	68,5	53,0	23,0	99,5
	2021	66,9	52,4	23,6	99,7

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

Головна роль малого підприємництва зумовлено підвищенням рівня зайнятості населення (табл. 2.5). У цілому показники МП в Україні свідчить не стільки не про його підтримку з боку держави чи створення сприятливих умов розвитку, а більшою мірою про непереможну боротьбу за виживання.

Таблиця 2.5

Кількість найманих працівників малих підприємств України, тисяч осіб

Галузь	Роки/	Кількість найманих працівників			
		усього		у тому числі у фізичних осіб-підприємців	
		суб'єкти малого підприємництва	у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	суб'єкти малого підприємництва	у % до загального показника фізичних осіб-підприємців відповідного виду діяльності
Усього	2019	2595,8	35,6	1012,5	96,5
	2020	2558,4	35,3	931,5	96,4
	2021	2602,0	35,9	927,4	96,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2019	208,5	37,7	18,0	98,5
	2020	211,1	39,4	17,5	98,4
	2021	213,7	41,1	17,0	98,3
Промисловість	2019	371,0	17,2	106,9	92,6
	2020	389,3	18,5	91,3	92,9
	2021	398,3	19,1	89,3	93,3
Переробна промисловість	2019	325,9	21,6	104,6	92,5
	2020	336,8	23,1	89,2	92,8
	2021	347,7	24,6	73,8	93,1
Будівництво	2019	165,8	62,5	14,8	94,8
	2020	175,1	58,5	14,8	93,0
	2021	179,7	56,5	16,5	98,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2019	901,2	55,7	547,7	96,8
	2020	880,0	54,6	520,8	96,5
	2021	879,8	53,8	507,4	96,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2019	166,5	20,3	65,9	93,8
	2020	163,2	20,5	63,0	93,8
	2021	166,8	21,6	63,1	94,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	2019	158,4	73,2	112,5	97,7
	2020	134,1	73,5	96,8	98,7
	2021	138,0	74,0	100,8	98,8
Фінансова та страхова діяльність	2019	17,0	22,2	0,6	100,0
	2020	15,8	20,4	0,4	100,0
	2021	15,9	20,4	0,5	100,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	2019	121,2	57,5	21,4	96,2
	2020	124,7	58,4	21,9	97,1
	2021	128,2	59,3	22,4	98,0
Діяльність у сфері допоміжного та адміністративного обслуговування	2019	108,8	41,7	21,2	91,5
	2020	113,9	43,3	18,2	93,6
	2021	117,7	44,9	19,2	93,8
Освіта	2019	20,6	75,9	7,0	100,0
	2020	20,4	75,5	6,9	100,0
	2021	20,2	75,0	6,7	100,0

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

В Україні в цілому близько 22% економічно активного населення країни зайнято в малому бізнесі. Для порівняння; в Японії в цьому секторі економіки працює 90% населення. В Україні найбільше грошей підприємців йде на подолання адміністративних бар'єрів понад 10% обороту для Західної Європи ця цифра становить всього 3%. Діюча система оподаткування зачіпає інтереси суб'єктів підприємницької, які за обсягом витрат продукують понад 1 трлн грн. (табл. 2.6) в малому бізнесі.

Таблиця 2.6

**Додана вартість за витратами виробництва
суб'єктів господарювання України, млрд грн**

Галузь	Роки	Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання			
		усього		у тому числі у фізичних осіб-підприємців	
		суб'єкти малого підприємництва	у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	суб'єкти малого підприємництва	у % до загального показника фізичних осіб-підприємців
Усього	2019	650,8	25,9	192,3	96,1
	2020	791,8	26,6	222,8	97,2
	2021	1057,3	33,7	251,1	97,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2019	96,4	46,5	5,5	97,8
	2020	85,9	40,6	5,9	98,9
	2021	75,5	34,7	6,3	100,0
Промисловість	2019	89,1	10,1	15,7	92,1
	2020	105,6	10,5	16,9	92,0
	2021	116,5	12,3	17,9	92,8
Переробна промисловість	2019	72,3	14,7	15,2	92,0
	2020	80,7	16,4	16,3	91,8
	2021	84,5	15,3	17,2	92,6
Будівництво	2019	33,4	44,3	4,2	99,7
	2020	48,0	47,0	4,7	99,7
	2021	62,6	49,7	5,1	99,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2019	164,7	28,3	53,6	93,1
	2020	200,2	30,8	58,1	93,9
	2021	394,1	47,6	64,4	94,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2019	51,7	21,8	16,1	95,8
	2020	56,0	20,1	17,8	95,4
	2021	52,7	19,5	17,9	94,8
Тимчасове розміщення й організація харчування	2019	10,4	59,5	6,0	97,4
	2020	12,1	65,3	6,9	97,3
	2021	12,9	69,2	8,8	98,8
Діяльність у галузі допоміжного та адміністративного обслуговування	2019	25,0	46,0	8,0	98,9
	2020	33,8	46,5	10,1	99,2
	2021	33,5	48,0	10,9	99,6

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

**Елементи інфраструктурної підтримки
малого підприємництва в Україні**

Елементи інфраструктури	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Бізнес-центри	775	807	839
Бізнес-інкубатори	111	115	119
Технологічні парки	70	74	77
Лізингові центри	1039	1089	1138
Фонди підтримки підприємництва	382	397	412
Інформаційно- консультативні установи	5268	5494	5719

Джерело: сформовано за даними Держкомстату України.

Протягом 2019–2022 рр. порушено макроекономічну стабільність (пандемія на Covid-19, а з 2022 р. війна) спостерігалася незначна позитивна динаміка розвитку суб'єктів малого підприємництва (МП), (табл. 2.3). Крім пандемії і війни серед основних причин зменшення в Україні кількості малих підприємств провідне місце займає система оподаткування, а саме нестабільність податкового законодавства, велика кількість податків і зборів. Це призводить до зниження прибутку і зниження частини отриманих доходів. Тому важливим питанням залишається вдосконалення діючої системи оподаткування малого бізнесу. До зовнішніх перешкод становлення суб'єктів МП в Україні можна віднести: непрозорість механізмів надання державної фінансової допомоги; недосконалість системи оподаткування; неефективність механізмів захисту прав суб'єктів; обмеженість доступу до виробничих ресурсів; нерозвиненість інфраструктури підтримки малого підприємництва; відсутність дієвого механізму державної підтримки малого підприємництва тощо.

Оцінюючи поведінку малих підприємств в кризових умовах, пов'язане і з погіршенням доступу до фінансових ресурсів [4], можна відзначити, що основна маса підприємців не має наміру йти по шляху збільшення балансової заборгованості навіть при скороченні обсягу продажів і збільшенні неплатежів з боку клієнтів. У зв'язку з високим ступенем невизначеності в майбутньому, посиленням вимог щодо надання позикових коштів з боку кредитно-фінансових інститутів, така реакція підприємництва є найбільш раціональ-

ною. Незважаючи на досягнуті в останні роки позитивні результати, Україна відстає від економічно розвинених держав, де, як правило, велика частина працюючого населення зайнята в сфері малого підприємництва, а внесок малого бізнесу у ВВП країни становить не менше 60% (в Україні – 4%), [11].

Гострою є проблема формування фінансової бази становлення і розвитку малого бізнесу (такими є складність, відсутність вигоди або неможливість отримати залучені ресурси, відсутність дієвої підтримки з боку держави знижують стійкість підприємств в умовах конкуренції). Це можуть бути пільги з оподаткування, але проведена податкова політика йде врозріз зі встановленою в світі практикою і сучасними світовими тенденціями розвитку економіки (численні податки і податки нерідко залишають підприємству лише 6–11% отриманого прибутку [11]). Наразі доцільно використовувати комплексний підхід до трактування малого підприємництва (додаток Б), який ґрунтується на поєднанні всіх рис: адаптованість, ініціативність діяльності, менеджменту та маркетингу, низький рівень технологічної озброєності та диверсифікації продукції, нерозвиненість здатність накопичувати капітал та створювати нові робочі місця, обмеженість ринків збуту та ресурсів, ризикованість, слабкість позиції на ринку та правова незалежність, одноосібне право власності, «сімейний характер» капіталу, неформальність відносин між роботодавцем та працівниками; високий рівень трудової мотивації, оперативність менеджменту, оскільки виокремлення певних рис не може дати повної об'єктивної характеристики.

Тривалий час на державному рівні стимулювали розвиток лізингу як форму тимчасової передачі майна у користування на платній основі (за аналогією з цільовим кредитуванням в основні засоби), однак, він не набув популярності внаслідок високої вартості порівняно з банківським кредитуванням. Ще меншого поширення набула Державна система фінансово-кредитної підтримки підприємництва, включаючи прямі (надання субсидій, позик, формування державних фондів, створення спеціалізованих закладів) та непрямих (податкові знижки, податкові пільги, прискорена амортизація тощо) методи .

В середньому за 2000–2020 рр. фінансування здійснювалося на рівні 18% від потреби [17], що визначило результативність такої політики. Найбільш поширеними видами фінансування підприємств в Україні є самофінансування (70–90% загального обсягу фінансування залежно від галузі), фінансово-кредитний ринок, державне фінансування, ресурси міжнародних фондів та організацій, фондовий ринок, ресурси приватних осіб [11]. Серед домінуючих формам самофінансування варто виділити прибуток, амортизацію (становлять 60–70% власного фінансування), однак їх величина є обмеженою порівняно з потребами малих підприємств. Більш реалістичним джерелом залучення коштів є фінансово-кредитний ринок, зокрема банківська система. Водночас недостатній обсяг такого фінансування та його висока вартість, високі темпи девальвації національної валюти до іноземних зменшує можливості такого кредитування [24]. Починаючи з 2008 р. все більш вагому роль відіграють фінансові ресурси, отримані від міжнародних організацій, зокрема Німецько-українського фонду, ЄБРР, проекту BIZPRO, Програми ООН «Підтримка малого та середнього підприємництва в Україні», проекту ТАСІS, проекту Міністерства міжнародного розвитку уряду Великобританії та Польсько-Американсько-української ініціативи про співпрацю [32]. системи офіційних гарантій, які забезпечували б створення рівних стартових умов у розвитку підприємницької діяльності (Додаток Б).

Великі корпорації знижують ризики при впровадженні ноу-хау, транслюючи їх на малі підприємства [18]. Характерною особливістю малого бізнесу за кордоном є поява щорічно на ринку великої кількості малих фірм і високий рівень їх відходу з нього внаслідок неконкурентоспроможності. Така ж висока «турбулентність» малих підприємств, або одночасно високий коефіцієнт їх народжуваності до смертності властиві, наприклад, для країн, які характеризують ринки, що розвиваються (табл. 2.7). Зокрема, подібна «турбулентність» спостерігалася в країнах Південної Європи 10–20 років тому. Основними шляхами вирішення проблем фінансування є: стимулювання комерційних банків шляхом звільнення від оподаткування, створення гаран-

тійних фондів, формування фондів з метою стимулювання процесів кредитування малого підприємництва, поширення інформації про існуючі програми фінансування.

Таблиця 2.7

Кількісний аналіз малих підприємств України

Група підприємств	«Народжуваність»	«Смертність»	«Приріст»
Підприємства без організації юридичної особи	20	14	6
Малі підприємства – юридичні особи	8	2–3	5–6

Джерело: сформовано за даними [12].

Основними напрямками розвитку системи фінансування малого бізнесу в Україні є розвиток фондового та фінансово-кредитного ринків, посилення співпраці з міжнародними фондами та організаціями, які підтримують мале підприємництво, реалізація цілісної державної політики підтримки у цій сфері. До внутрішніх чинників стримування розвитку національних суб'єктів підприємництва ми відносимо системний брак фінансування, пов'язаний з низькою капіталізацією підприємств, потребою залучення ресурсів; необхідність технічного оснащення, модернізації суб'єктів підприємництва та їх забезпечення сировиною; порівняно низький рівень кваліфікації кадрів та власників. Це ускладнює можливість залучення інноваційних технологій; провокує більші витрати часу з метою підготовки документації, провокує ухилення від оподаткування. Наразі поширеною є реалізація тіньових операцій, сплата заробітної плати (повністю чи її частини) «у конверті», порушення норм фіскальної політики, господарського та адміністративного права. Витратність та недоступність банківського кредитування, недоліки функціонування компенсаційного механізму з боку держави є причинами порушення макроекономічної стабільності. Водночас гнучкий та вразливий характер малого підприємництва, його вразливість, ризиковість (порівняно з великим бізнесом) болісно відображається на ньому у періоди політичних та економічних криз. Пандемія на ковід-19 та світова економічна криза, пов'язана з війною в Україні, завдали чутливого удару всій системі малого

підприємництва, починаючи з 2020 р. і по сей день. Кризові процеси, порушення макрор- та мікроекономічної стабільності в економіці не були подолані навіть за рахунок вжитих Урядом карантинних заходів. Нокдауни, соціальна дистанція спонукали до практичного припинення діяльності третьою бізнесів, тоді як інші опинилися на межі виживання.

У результаті розгортання вказаної ситуації фактично до традиційних проблем розвитку малого бізнесу було додано нові, які пов'язані із глобальними викликами. Така вразливість вітчизняного підприємництва порівняно із транснаціональними компаніями та великими бізнесами в умовах несприятливого економічного становища, порушення мікро та макроекономічної стабільності (інфляційні процеси, циклічні та системні спади тощо) спровокували стрімке падіння доходів суб'єктів малого підприємництва їх втрати удвічі перевищують результативність великого бізнесу; Вимушене скорочення співробітників призвело до зростання рівня циклічного безробіття; порівняно із середнім та великим бізнесом, підвищення частки банкрутств суб'єктів малого підприємництва, насамперед у галузі громадського харчування, обслуговування, розваг. На думку Співки українських підприємців України вже перший кризовий місяць 2020 р. став причиною закриття 6% суб'єктів малого підприємництва), що у свою чергу спонукало підвищення навантаження на державу, збільшення обсягів соціальних трансфертів, зокрема зростання безробіття та втрати громадянами засобів для існування, бізнесу і доходу.

Висновки до розділу 2

1. Специфіка функціонування вітчизняного механізму фінансової підтримки малого підприємництва характеризується такими тенденціями: а) з 1990 р. почалося становлення «нової моделі державної підтримки малого підприємництва», яку можна назвати перехід до «конвергенції»; б) механізм фінансової підтримки малого підприємництва має два рівні: національний –

формуються концептуальні основи, пріоритети та основні інструменти держпідтримки та регіональний –інформаційно-консультативні та фінансово-кредитні заходи; в) домінуючий характер фінансових ресурсів у процесі реалізації фінансово-кредитних заходів за одночасного зменшення обсягів «кредитних портфелів» для малих підприємств внаслідок зростання простроченої кредиторської заборгованості; г) заходи держпідтримки орієнтовані на екстенсивний розвиток малого підприємництва (збільшення їх чисельності); д) Україна йде прогресивно-уповільненим шляхом розвитку державної підтримки малого підприємництва; е) вітчизняні показники фінансової підтримки МП є у 6 разів нижчими аналогічних показників США; ж) результати держпідтримки в Україні висвітили диференціацію регіонів: понад 16 % діючих фондів є у групі аутсайдерів, 60 % – у групі регресивних.

2. На початку 2020 р. макроекономічна стабільність в черговий раз порушена в результаті пандемії COVID-19, а 2022 р. – війною. Найбільш уразливими в нинішніх умовах порушення макроекономічної стабільності виявилися суб'єкти малого підприємництва, які традиційно є більш ризиковими і не мають достатньої «подушки безпеки».

3. Результатом використання адміністративними структурами конкретного регіону для реалізації процедур формування регіональних програм розвитку малого підприємництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності є диверсифікація діяльності малого бізнесу у напрямку інноваційних видів, адаптованих до їх зовнішньоекономічної діяльності. Процес глобалізації, пов'язаний з технологічними змінами, зумовлює інноваційний вектор розвитку світової економіки в цілому та її суб'єктів, який на практиці реалізується в межах національного економічного розвитку, що об'єктивно активізує зовнішню торгівлю послугами, науково-дослідну діяльність, а також використання міжнародного франчайзингу, міжнародного лізингу та залучення закордонного капіталу в спільну діяльність.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ ІНСТИТУТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Пройдений Україною шлях реформування економіки (табл. 3.1) проілюстрував, що існує цілий комплекс проблем, які ефективно вирішити наразі не вдалося. Одна з них – розвиток малого бізнесу, розширення підприємницької ініціативи населення. Хоча певні зрушення в цьому напрямку пройшли, Україна в цілому істотно відстає від різних країн світу за темпами розвитку малого бізнесу. Водночас слід зазначити, що основу економіки в усіх країнах світу поряд з корпоративним бізнесом багато в чому визначає малий бізнес, який є важливим чинником розвитку ринкової економіки. Прискорення темпів розвитку малого та середнього бізнесу сприяє підвищенню питомої ваги в структурі галузей таких сфер, як надання різноманітних послуг, оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування тощо.

Таблиця 3.1

Етапи формування механізму фінансової підтримки малого підприємництва в Україні

Етап	Характеристика
Початковий (1987–1991 рр.)	Створення передумов для формування механізму фінансової підтримки малого підприємництва (легалізація підприємницької діяльності, правове визнання малих підприємств та необхідності їх підтримки)
I етап (1992–2003 рр.)	Формування нормативно-законодавчої бази (визначення основних завдань державної підтримки) та економічних засад підтримки малого підприємництва. Формування інститутів державної підтримки малого підприємництва. Формування механізму реалізації заходів економічних та інформаційно-консультативних заходів
II етап (2003–до тепер)	Адаптація механізму фінансової підтримки малого підприємництва до національних особливостей (скорочення інфраструктури підтримки малого підприємництва, вдосконалення механізму реалізації заходів підтримки, визначення орієнтації підтримки на екстенсивний розвиток малого підприємництва)

Джерело: сформовано на основі [18].

Серед заходів механізму держпідтримки МП в Україні виділяють: часткову компенсацію факторингових, лізингових, платежів та платежів за користування гарантіями, компенсацію видатків на розвиток кооперації, позики на придбання і впровадження нових технологій, фінансову підтримку впровадження екологічно чистих технологій, енергозберігаючих та цільове бюджетне фінансування, пільгове та мікрокредитування, створення державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, проведення тренінгів, поширення, комунікаційних мереж, сприяння підприємницької діяльності за допомогою Інтернету, поширення друкованої та електронної літератури, вдосконалення нормативної бази з метою створення сприятливих умов функціонування малого підприємництва, пільгове кредитування, податкові пільги, оцінка результативності заходів (додаток Б). Велика роль відводиться Регіональному фонду підтримки підприємництва (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Організаційно-економічний механізм реалізації державної фінансової підтримки через механізм Регіонального фонду підтримки

Джерело: власні дослідження.

В Україні малий бізнес ще не став фактором економічного розвитку. Значні досягнення зарубіжних країн у сфері малого бізнесу пояснюються продуманими і конкретними заходами держави щодо підтримки цього бізнесу (застосування пільг з оподаткування, створення відповідної інфраструктури, розвиток підприємницької діяльності, ефективна законодавча база). Наразі великі компанії розвивають партнерські відносини з малими підприємствами. У зарубіжній практиці поширене створення в структурі великих компаній дочірніх, зазвичай невеликих фірм, які займаються розробкою нових товарів, а також беруть на себе функції експериментальної апробації нових технологій або інших нових розробок і доведення їх до рівня промислового використання.

У Державній цільовій програмі необхідно передбачити формування ефективних інститутів ринкової інфраструктури [3], товарного ринку та ринку цінних паперів [31], інвестиційного та венчурного підприємництва, інформаційної, консультаційної та аудиторської діяльності, а також створення комплексної державно-громадської системи підтримки малого підприємництва, включаючи перепідготовку та підготовку підприємницьких кадрів, залучення до цієї сфери соціально активних верств населення [28], (табл. 3.2). Слід також визначити заходи, що забезпечують підтримку ЗЕД та залучення інвестицій, у тому числі іноземних, до розвитку підприємництва [1]. Реалізація таким програм реалізує не лише кошти держбюджету, скільки можливості приватного – вітчизняного, а за необхідності і іноземного капіталу [19]. Пріоритетним напрямком використання держресурсів має стати страхування і надання гарантій під кредит на противагу прямим інвестиціям, а [33]. Оскільки спрощена система оподаткування малого підприємництва постійно піддається критиці, а часто пропонується її взагалі скасувати, слід звернути увагу на досвід зарубіжних країн у цій преференції та підтримці малого та середнього бізнесу. Така практика існує в багатьох країнах, включаючи і ті, де

податкові системи можна охарактеризувати як досить жорсткі. Як приклад наведемо кілька країн світу [4].

Таблиця 3.2

Пропозиції щодо удосконалення фінансування малого підприємництва

Проблеми, пов'язані з	Пропозиції щодо вирішення:
1. Кредитуванням – високі процентні ставки, необхідність забезпечення.	<ul style="list-style-type: none"> - стимулювання комерційних банків та інших фінансових небанківських установ до надання позик та розширення послуг малим підприємствам шляхом звільнення від оподаткування; - гарантії повернення позик – гарантійний фонд відшкодовує банку гарантовану ним частину кредиту. Банківські ризики знижуються і виникає можливість зниження процентної ставки по кредиту. Таким чином гарантійні схеми розширюють можливості доступу до фінансових ресурсів, для малих підприємств; - сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємництва у вирішенні своїх фінансово-кредитних проблем шляхом організації установ взаємного фінансування та гарантування; - розширення участі банків у фінансуванні малого підприємництва; - збільшення інформованості суб'єктів малого підприємництва про існуючі кредитні програми
2. Державним фінансуванням – недостатні обсяги.	<ul style="list-style-type: none"> - переорієнтація бюджетних коштів, спрямованих на фінансово-кредитну підтримку малого сектору економіки шляхом залучення прямого забезпечення фінресурсами на формування фондів для надання послуг з метою стимулювання процесів кредитування малого підприємництва; - розвиток процесу освіти і недержавних гарантійних і страхових установ для обслуговування малого підприємництва за допомогою утворення відповідальних мотиваційних механізмів, надання пільгових умов для їх функціонування
3. Фінансування в рамках міжнародних організації – непоінформованість, недостатні обсяги.	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення інформованості суб'єктів малого підприємництва про існуючі програми фінансування за допомогою міжнародних організації; - більш ефективне використання іноземної допомоги та активне визначення своєї позиції у взаєминах з міжнародними фінансовими організаціями;
4. Фінансуванням за допомогою фондо вого ринку – нероз виненість, витратна процедура лістингу	<ul style="list-style-type: none"> - спрощення процедури лістингу для малих підприємств

Джерело: сформовано на основі [21].

Перспективний вектор України пов'язаний з подоланням наслідків пандемії на корон вірус, відновлення малих і середніх підприємств (МСП), чия роль є неперевершеною в економіці України (Додаток В.1).

Кредитування банківського сектору та інших фінансових установ як основне джерело фінансування інвестиційної та поточної діяльності суб'єктів за версією НБУ станом на 01.11.2021 р. стало причиною надання портфеля виданих банками кредитів обсягом 755,5 млрд грн. Це на 4,3 % вище рівня початку року. (724,2 млрд грн.), в т.ч. для МСП – 555,4 млрд грн (на 10,3%, більше). Питома вага кредитів МСП у загальній кількості наданих кредитів суб'єктам господарювання на 01.12.21 сягає 73,5%. Це є цілком порівняльним з часткою малого підприємництва у доданій вартості. Водночас, непередбачуваний характер та тривалість кризових явищ та процесів визначили негативну тенденцію щодо формування фінансового стану позичальників, що відображається на здатності залишатися спроможними та обслуговувати кредити, що визначає потребу у державній фінансовій підтримці, зокрема суб'єктів малого підприємництва. Останнє зумовлено наступними чинниками:

1. Значним впливом фінансово-економічних криз та повільним економічним відновленням. Реформування банківської системи внаслідок кризи вплинуло на скорочення кількості діючих банківських установ на 58,9 % (з 175 до 74) та їх структурних підрозділів – на 66,5 % (з 21089 до 7073). Це спричинило значні фінансові втрати МСП – клієнтів цих банків, через низьку ймовірність повернення втрачених в банках коштів, зважаючи на перебування в сьомій черзі заявлених та акцептованих ФГВФО кредиторських вимог внаслідок виведення банків з ринку. Сповільненню сприяє й політика НБУ, яка проявлялася у підвищенні облікової ставки з метою сповільнення інфляції у 2013–2019 рр. Це обмежило можливість підприємницьких структур отримувати банківське кредитування. Високі відсоткові ставки стали додатковим фінансовим навантаженням (Додаток В.2). Зокрема, медіанний рівень відсоткових ставок кредитування реального сектору економіки у гривневому еквіваленті у 2013–2019 рр. становив 17,4%. Його незначне зниження спостерігалось лише у 2020 р. (до 10,4%). Звуження можливостей отримання прибутку, погіршені наслідками пандемії на коронавірус та війною суттєво

знизили платоспроможність суб'єктів малого підприємництва, погіршуючи умови для виконання зобов'язань за кредитами.

2. Зниження мотивації банківського сектору щодо кредитування сегмента малого підприємництва не може генерувати дохід, адже не покривається операційними витрати. Незабезпеченість кредитів фізичних осіб, дефолти позичальників спровокували Національний Банк посилити регуляторну політику до капіталізації банків, що, однак, не призвело до збільшення привабливості кредитування малого підприємництва. Брак активів не дозволяє забезпечити платоспроможність та є додатковим чинником небажання МСП планувати реалізацію проектів розширення виробничих потужностей.

3. Обрання банками фінансового ресурсу з метою ризиковості інструментів. Так, кредитування українського бізнесу та економіки у 2012–2020 рр. залишалось на відносно низькому рівні. Його співвставлення з ВВП зменшилося на третину з 51% ВВП у 2014 р. до 18 % у 2020 р. (Додаток В.3). З 2012 р. зросла тенденція спрямовувати банками надлишкову ліквідність у прості за оформленням безризикові операції, зокрема такі як купівля депозитних сертифікатів НБУ та ОВДП (Додаток В.3).

4. Відсутність прозорої фінансової звітності підприємців, яка ілюструє рівень ризику, прийнятного для досягнення фінансових та операційних цілей банку не дозволяє оптимізувати податкові витрати малого підприємництва. Тому «сірі підприємці» уникають надання банкам інформації щодо реальних доходів, побоюючись втраті спроможності внаслідок витоку інформації до контролюючих органів. Це ускладнює кількісний та якісний аналіз господарської діяльності, прийняття банками об'єктивних рішень.

5. Незапровадження автоматичного процесу розгляду запитів та прийняття рішень про видачу кредитів у банках окреслює необхідність збору великого пакету документів, аналізу платоспроможності клієнтів задля виконання регуляторних вимог, що перетворює кредитування на тривалу процедуру. Це яскраво ілюструє показник «Отримання кредитів» у рейтингу Світового банку Doing Business 2018 (за 2017 р.) – 29, 2019 (2018 р.) – 32, 2020

(2019 р.) – 37. Так, до ФОП застосовуються складні кредитні вимоги та процедури, подібних до процесів, кредитуванням фізичних осіб. Активізацію кредитування малого підприємництва покликано забезпечити такі механізми:

1. Програма «Доступні кредити 6–7–8%», якою 2020 р. передбачено до 06.12.2021 р. здешевлення кредитів для підприємців, За Державною програмою підприємці отримали від 38 банків 28,16 тис. кредитів обсягом 74,9 млрд грн. (на інвестиційні цілі скеровано 8,98 млрд грн, антикризові кредити – 43,25 млрд грн та, рефінансування системи попередньо отриманих кредитів – 22,63 млрд грн). Державним бюджетом на 2022 р. було передбачено продовження діяльності програми і спрямування на її реалізації 3 млрд грн. Для підвищення ефективності програми варто визначити пріоритетні галузі, які зазнають втрат, викликаних застосуванням карантинних обмежень, комендантської години, труднощів проходження кордону і потребують фінансування антикризових заходів. Також доцільно сформулювати критерії для таких позичальників, ким і яким чином вони мають бути; складання рейтингу та визначення пріоритетів надання інвестиційних кредитів, управління фінансовими ресурсами на оновлення основних засобів, розвиток експорту, ріст реалізації продукції з доданою вартістю та достатньо високого рівня переробки; скорочення та припинення надання кредитів на рефінансування отриманих кредитів з метою збільшення обігових коштів (що дозволяє «переманювати» фінансово стійких клієнтів з інших банків); визначити диференційовану процентну ставку за інвестиційними кредитами, розмір якої має залежати від виконання визначених умов, і під час моніторингу, на момент невідповідності умовам, стимулювати зростання ставки, або виключати проєкт з програми.

2. Програма держави щодо гарантування бізнес-кредитів надає позичальникам, залежно від їх фінансових показників, можливість отримати забезпечене гарантією держави (до 50 %) виконання зобов'язання перед банком як застава за кредитом. Використання гарантій дозволяє банкам отримати інструмент зниження ризиків (мова йде про часткове покриття

ризиків державою). Це зменшує потребу формування страхових резервів, вивільняє банківський капітал, що суттєво розширює пропозицію кредитів та їх доступність, стимулює роботу позичальників і конкуренцію банків (01.11.2021 р. банки-учасники програми надали 6,49 млрд грн (2,19 тисяч кредитів). Зобов'язання за основним боргом, що частково забезпечений державними гарантіями на портфельній основі, становили 2,78 млрд грн, що складає 74% від ліміту гарантій, наданих у 2020 р. (3,89 млрд грн).

Програма «Доступні кредити 6–7–8%» у поєднанні із застосуванням портфельних гарантій стимулювала зростання кредитів, наданих МСП (Додаток В.4). Поступового зростання кредитування вдалося також досягти завдяки новим вимогам щодо спрощеної оцінки активів та вдосконаленню вимог до групової оцінки, які почали діяти з 1 березня 2021 р., згідно з якими банки отримали змогу спростити процес оцінки невеликих кредитів МСП, які не несуть значних ризиків.

3. Страхування зовнішньоекономічних договорів, предекспортне фінансування, банківські гарантії експортно-кредитних операцій агентством України стимулює масштабну експансію експорту робіт і послуг, товарів переробної промисловості українського походження. У 2021 р. завершено капіталізацію ЕКА до 2,01 млрд грн. Досвід агентств-сусідніх демонструє за оцінками Уряду у перший повний рік функціонування ЕКА його здатність покрити 0,29–0,49% експорту послуг та товарів українського походження, сприяти збільшенню обсягу загального експорту України на 1,9–3,9%. Наразі діяльність агентства не має активного характеру. За офіційною інформацією, укладено лише 7 угод (на суму 12,09 млн грн, 396,49 тис дол. США та 6,19 тис євро). Також ще не створені продукти страхування експортних кредитів портфельним методом та страхування факторингом.

Висновки до розділу 3

1. Перш за все стримуючими чинниками малого підприємництва України (варто розуміти як притаманні національному бізнес-середовищу) і специфічні (пов'язані з сектором підприємництва). Подальший розвиток малого підприємництва пов'язаний із залученням фінансових ресурсів, дерегуляцією підприємництва, введенням в дію Угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС, проголошенням та реалізацією Державної стратегії локального та регіонального розвитку до 2027 р..

2. Пріоритети державної політики у питаннях фінансової підтримки підприємництва пов'язані з інституційною модернізацією національної економіки, з використанням перспективного зарубіжного досвіду, посиленням правової та фінансової інклюзії й партисипації. Для забезпечення доступу до фінресурсів суб'єктів підприємництва, які цього потребують та пошук джерел фінансування підтримки. Відсутність дієвої державної фінансової підтримки та складністю отримання банківського кредиту джерелом фінансової підтримки є державні гарантії, фінансування міжнародних організацій, іноземних фінансових інституцій, зокрема такими є програми COSME та EUSURE. Водночас державна фіскальна політика є дієвим джерелом державного стимулюючого характеру у напрямі накопичення власних фінансових ресурсів. Особливу увагу варто привертати зростаючі обмеження щодо реалізації спрощеної системи оподаткування, використання таких інструментів як пільгові оподаткування та відповідні кредити малого підприємництва.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Проведене дослідження ілюструє наявність проблем системного характеру, здатних перешкодити розвитку малого підприємництва в Україні. У суспільстві у процесі становлення наразі світоглядні передумови розвитку малого підприємництва. Упереджене ставлення до приватного сектору економіки продемонструвало нездатність політики підтримки і фінансування розвитку малого підприємництва послідовно та неупереджено визначати її вплив на господарську діяльність. Водночас, значна частина проблем зумовлена надмірним втручанням держави у низький рівень правової культури (такими є норми національного законодавства) з боку посадовців органів публічної влади та самих підприємців.

2. Наразі в Україні немає прямого залучення досвіду розвинених зарубіжних держав, зокрема таких як функція специфічного гарантування (гаранта або поручителя) МСП. Нажаль, мале підприємництво знаходиться на початковій стадії свого розвитку у порівнянні з Європейськими країнами, на які намагається рівнятися Україна. Одним із варіантів подолання проблем розвитку МСП є співпраця, співробітництво та партнерство, кооперація та інтеграція з великими підприємствами. Ріст партнерських програм між МСП та великими підприємствами стимулює вирішення проблеми зайнятості населення. Особливу роль при цьому відіграє держава: надає пільги малому бізнесу, активуючи його привабливість, оскільки розміщення замовлень МСП дозволяє скоротити виробничі витрати. Держава може стимулювати великі фірми, віддаючи перевагу при розподілу замовлень державною, які будуть виконувати із залученням малого бізнесу, бо більшість малих підприємств виробничої сфери взагалі не може стійко працювати, уникаючи збитковості без замовлень великих і середніх підприємств.

3. Держфінзабезпечення розвитку МСП в Україні має спрацювати єдиним механізмом, здатним працювати злагоджено, націлено на створення сприятливого бізнес-середовища та нормативно-правового забезпечення

(щодо бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування малого підприємства). Вирішити проблему фінпідтримки розвитку МСП можна через створення моделі самофінансування підприємств, розробки механізму відшкодування відсоткових ставок за кредитами з місцевих бюджетів, залучення суб'єктів МСП для реалізації інвестиційних проектів. Необхідно сформувати регіональні бази інвестиційних пропозицій МСП та стимулювати проведення локальних та регіональних конкурсів (тендерів) закупівель товарів, надання послуг МСП за кошти національного та регіональних бюджетів, забезпечити участь підприємців у виконанні локальних та регіональних замовлень. Карта заходів допоможе малим підприємствам бути конкурентоспроможнішими у залученні прямих та іноземних внутрішніх інвестицій, вийти на рівень розвинутих країн, де малий бізнес являє середній клас і служить базою стабілізації розвитку економіки.

4. Дослідженням підтверджено мету активізації розвитку МСП, як необхідної умови усунення обмежень, які стримують розвиток підприємництва; зменшення втручання органів державної влади та місцевого самоврядування, контролюючих та тих, що проводять моніторинг, у діяльність підприємців; сприяння вирішенню питань доведення розміру середньомісячної заробітної плати МСП до розміру середньомісячної зарплати працівників, зайнятих в економіці регіону; підвищення рівня знань суб'єктів МСП у галузі встановлення розмірів ставок фіксованого, єдиного податків, а також вартості торгових патентів. Освоєння власних та залучених коштів підприємців зумовлюється необхідністю МСП у розвитку виробництв; створення додаткових робочих місць, наповнення бюджету за рахунок ефективної діяльності; розвиток сучасної інфраструктури та реалізація інноваційно-інвестиційних політики та проектів.

5. Становлення і розвиток малого підприємництва наразі є найважливішим елементом в ланцюжку економічних реформ, що проводяться в країні. Одним з основних факторів, які обумовлюють ефективний розвиток малого бізнесу, є його фінансування. Фінансова

підтримка малого підприємництва в Житомирській області, на нашу думку, повинна ґрунтуватися на наступних положеннях: а) чіткий, законодавчо закріплений поділ повноважень між федеральними і регіональними органами влади; б) для цілеспрямованого управління інвестиційними процесами необхідно застосування програмно-цільового підходу до інвестиційної діяльності в регіоні із застосуванням чіткого механізму його реалізації.

6. Політика стимулювання внутрішніх інвестицій повинна, на наш погляд, бути орієнтована в першу чергу на залучення заощаджень населення і внутрішніх ресурсів підприємств в сферу капітальних вкладень. В умовах гострої інвестиційної кризи іноземні інвестиції можуть частково заповнити нестачу внутрішніх заощаджень. Стимулювання іноземних інвестицій має базуватися, на нашу думку, на визначенні гнучкої системи національних пріоритетів, розробці підходів до визначення ступеня участі іноземних інвесторів у проєктах малих підприємств, необхідності розвитку окремих галузей і сфер діяльності. Для збереження ринкової рівноваги державі необхідно оптимізувати залучення коштів іноземних інвесторів в економіку регіону і пов'язувати кількість інвестицій із загальною структурною та інвестиційною політикою, потребами виробництва в новому обладнанні, технологічної модернізації, а також інтереси іноземних інвесторів. Внутрішнім позабюджетним джерелом фінансування малого бізнесу може стати приватне або венчурне фінансування. Науковий потенціал малого підприємництва і рентабельність діяльності малих підприємств у науковій сфері дозволяють зробити висновок про доцільність фінансування нових наукових розробок. Таким чином, створення ефективно працюючого ринку інвестиційних ресурсів у регіоні, використання перспективних форм фінансування та залучення інвестицій сприятимуть появі нових виробництв і розширенню діючих, і як наслідок, збільшенню робочих місць на малих підприємствах, зміні структури виробництва, підвищенню економічного зростання.

7. Використовуючи метод аналогій, наприклад, з комерційним «ПроКредитбанком», який переважно працює з суб'єктами малого та серед

нього підприємництва, можна зробити висновок про можливість ефективної роботи запропонованого державного банку з цим сектором. Саме тому фінансово-кредитну підтримку малого підприємництва з боку держави доцільно здійснювати не через систему фондів підтримки підприємництва, що має багато недоліків, а шляхом створення спеціалізованого Державного мікрофінансового банку для малого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз зовнішнього середовища розвитку малого підприємництва / Доповідь Ресурсного центру малого підприємництва в межах проекту Tasis SMERUS9501. URL: <http://www.rcsme.ua> .
2. Апопій А. Комерційна діяльність: підруч. Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 558 с.
3. Боднарчук Т. Підприємництво як чинник соціальних трансформацій: історичний досвід XIX – початку XX ст. *Укр. соціум*. 2017. №1.
4. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики : монографія. [3-тє вид.]. Київ : Знання, КОО, 2005. С. 23.
5. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. К.: Знання, 2008. 302 с.
6. Вашків, О. П. Галузеві структурні трансформації в Україні у контексті постіндустріального економічного розвитку [Електронний ресурс] *Глобальні та національні проблеми економіки* : Електронне наукове фахове видання. Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського. 2017. № 16. С. 127–132. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/27.pdf>.
7. Вашків, О. П. Методичні аспекти оцінки та аналізу конкурентоспроможності підприємства *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2010. № 2. С. 88–95.
8. Гой І.В., Смелянська Т.П. Підприємництво: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2013. 368 с.
9. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-153>.
10. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
11. Ілляшенко С.М., Маркетингова товарна політика: Підручник. Суми: ВТД Університетська книга. 2005. 234 с.

12. Кашуба Я. М. Обґрунтування механізму забезпечення життєздатності підприємництва в Україні. *Зб. наук. пр. Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 133–143.
13. Князь С. В. Підприємництво та менеджмент : посіб. Львів, 2016
14. Князь С. В. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: організаційно-методичні аспекти : навч. посіб. Львів, 2016
15. Колісник Г. М. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2017. С. 19.
16. Комерційна діяльність: навч. посіб. / Криковцева Н.О., Казакова О.Б., Саркісян Л.Г., Авдеєнко Л.Л., Дяченко Г.А., Курська Л.С., Сахарова О.Н. К.: Центр учбової літератури. 2007. 296 с.
17. Котлер Ф. Основы маркетинга. М.: Прогресс, 1990. 407с.
18. Лук'янова Н., Зайцева О. Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників. URL: http://rv.dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/lhsi_pandemya_koronavirusu.pdf
19. Магас В. Підприємництво та конкуренція - основні чинники розкриття економічного потенціалу суспільства. *Екон. теорія*. - 2019. - № 2.
20. Макогон Ю., Кошеленко В. Перспективи виходу на зовнішній ринок підприємств малого бізнесу України/ *Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності*: зб. наукових праць. Донецьк, 2006. С. 86–94.
21. Малі та середні підприємства на інтегруючих ринках. 31 Всесвітній конгрес малого бізнесу. URL: <http://www.isbc.com/statistic-2009> .
22. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
23. Підприємництво і менеджмент : навч. посіб. Львів: Растр-7, 2017
24. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність : монографія. Київ: ЛІДЕР, 2020.
25. Підприємницьке середовище в Україні: монографія / Ю. В.Макогон, Т. В. Орехова, О. М. Анісімова, і. в. Хаджинов, В. В. Кошеленко / За ред. Ю. В. Макогона. - Д.: ДонНУ, Каунас: КТУ, 2011. 216 с.

26. Підтримка малого і середнього підприємництва. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva>

27. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520>

28. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (із змінами та доповненнями). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2006_02_09/T990996.html

29. Соломатіна А. Головні тренди в маркетинг ТРЦ в Україні і за кордоном в 2016 році. Стаття: Ukrainian Retail Association URL: <https://rau.ua/uk/personalii/glavnye-trendy-marketing/>

30. Футало Т.В. Роздрібна торгівля в Україні: основні напрями розвитку *Торгівля, комерція, підприємство* : зб. наук. праць. Львів : Вид-во ЛКА, 2007. Вип. 8. С. 10-16.

31. Хурса М. М. Мале підприємництво: економіко-організаційні аспекти діяльності : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. С. 19.

32. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf

33. Юрко Т. С. Теоретичні засади визначення сутності малого підприємництва. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. Хмельницький: «Видавничий дім «Гельветика». 2014. №8. С. 22–27.

34. An official website of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/>

35. Brault, J. Signore, S. Suggested Citation: The real effects of EU loan guarantee schemes for SMEs: a pan-European assessment EIF Working Paper, No.

2019/56, European Investment Fund (EIF), Luxembourg. URL: https://www.eif.org/news_centre/publications/EIF_Working_Paper_2019_56.htm.

36. Coronavirus: Commission and European Investment Fund (part of EIB Group) unlock €8 billion in finance for 100,000 small and medium-sized businesses/Debt products. *European Investment Fund*. URL: https://www.eif.org/what_we_do/guarantees/news/2020/commission-eib-groupunlock-8-billions-small-medium-businesses.htm.

37. EIB Group establishes EUR 25 billion guarantee fund to deploy new investments in response to COVID-19 crisis/ Debt products. *European Investment Fund*. URL: https://www.eif.org/what_we_do/guarantees/news/2020/eib-group-establishes-eur-25-billion-guarantee-fund-to-deploynew-investments-in-response-to-covid-19-crisis.htm.

38. Krasota O.V., Melnyk T. H., Borysenko O. A. The change in priorities of state regulation of the small businesses' development. URL: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/100946

39. Makogon Y. Globalization and socialization of economic development: experience for Ukraine / Y. Makogon T. Orekhova, I. Khadzhinov, V. Koshelenko. *International Conference "Economics and Management –2009"*. Collection of the scientific works. Kaunas, Lithuania. 2009. P. 29–33.

40. MSME Finance Gap // *SME Finance Forum*. URL: <https://www.sme-financ eforum.org/data-sites/msme-finance-gap>.

41. Ruth Hillary. *Small and Medium-Sized Enterprises and the Environment: Business Imperatives*. Greenleaf Publishing, 2000. P. 21–25.

42. SBA Small Business Investment Company. Congressional Research Service, 2019. 42 p. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R41456.pdf>.

43. SBA Small Business Investment Company. Coronavirus (COVID-19) // *Small Business Guidance & Loan Resources*. URL: <https://www.sba.gov/page/coronavirus-covid-19-small-business-guidanceloan-resources>.

44. Yankovskiy, M., Makogon, Y., Ryabchyn, O., *Innovative and classical theories of catastrophes and economic crises: Monograph* / ed. Makogon Y. Donetsk: International Economics Department, Donetsk National University, 2010. 304 p

ДОДАТКИ